

ערפה במדרש

מגילת ערפה – ח"נ ביאליק (תרצ"ד)

(תוספת למגלת רות)

א

ערפה ורות המואביות אֲחִיּוֹת בְּנוֹת אָב אַחַד הֵינּוּ, בְּנוֹת עֲגִלוֹן מֶלֶךְ מוֹאָב, וְשִׁתְיָהּ נְעוּרוֹת וְפִהֲפִיּוֹת וְנַחֲמָדוֹת לְמִרְאָהּ, בְּנוֹת בְּקָעָה וְעֵרְבָה; וְתֵהִי עֵרְפָה הוֹלֵלָה וְסוֹרֶרֶת וְעִזַּת-נֶפֶשׁ מֵעוֹדָה כְּבִכְרָה קֵלָה, וְרוּת הִיְתָה תָמָה וְצַנוּעָה וְחַרְדָּה כְּאֵילַת הַשָּׂדֶה.

וְעֲגִלוֹן (שׁוֹפְטִים פֶּרֶק ד) מֶלֶךְ מוֹאָב אִישׁ בְּרִיא וְכַבֵּד-בֶּשֶׁר וְשִׁמּוֹן-מִפְּרֻקַּת כְּתוּא הַבָּשׂוֹן, כִּי הָיָה מוֹשְׁבּוֹ בְּמִשְׁמַנֵּי אֶרֶץ, עֹשְׂבוֹת עֲרֻבוֹתָיו גָּבְהוּ כְּקוֹמַת אִישׁ וְלַעֲשָׂתוֹתָיו אֵין קֶצֶה. וַיַּעֲבֹד אֶת כְּמוֹשׁ אֱלֹהָיו בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לִבָּב, וַיַּעֲרֹף לוֹ מִמִּבְחָר אֵילָיו וְעִתּוֹדָיו, וַיַּכְבֵּד יָדוֹ עַל בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל שִׁכְנִיו וַיַּצֵּר לָהֶם בְּכָל-שְׁעָרֵיהֶם; וּבְכָל-זֹאת יָרָא בְּסִתֵּר לְבוֹ גַם אֶת-אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן כְּבוֹד לְשִׁמּוֹ, כִּי אָמַר: מִי יוֹדֵעַ, אוּלַי גַם אֱלֹהֵי הָעִבְרִים אֱלֹהִים וַיְדוּ גְדוּלָה וַחֲזָקָה.

וַיְהִי בַיָּמִים הָהֵם, וַיְהִי רָעַב בְּיְהוּדָה, וּבְמוֹאָב הָיָה לַחֵם. וַיָּבֵא מִבֵּית-לָחֵם יְהוּדָה אִישׁ אֶפְרָתִי, וְשִׁמּוֹ אֶלְיִמֶלֶךְ, לְגוֹר בְּשָׂדֵה מוֹאָב, הוּא וְאִשְׁתּוֹ הַנְּדִיבָה נְעָמִי וְשִׁנִּי בְנֵי הַרְכִּים מִחֲלוֹן וְכִלְיוֹן. וַיַּחֲמַל עֲגִלוֹן עַל הָאֶפְרָתִים וְלֹא הִרַע לָהֶם, וְגַם מְקוֹם לְגוֹר נָתַן לָהֶם בְּקֶצֶה נַחֲלָתוֹ, וַיַּגּוּרוּ בְּשָׂדֵה מוֹאָב.

וַיִּמַּת אֶלְיִמֶלֶךְ אִישׁ נְעָמִי בְּאֶרֶץ מְגוּרָיו, וַתִּשְׁאַר הָאִשָּׁה וְשִׁנִּי בְנִיָּהּ בְּכַבֵּד אֲבָלָם וַיַּגּוּנָם עַל אֲדַמַּת נָכַר. וַיָּרָא עֲגִלוֹן אֶת בְּנֵי הָאֶפְרָתִי הַרְכִּים וְהַעֲנָגִים (דְּבָרִים כח נג – ז) כִּי טוֹבִים הֵם, וַיִּתֵּן לָהֶם אֶת-שְׁתֵּי בְנוֹתָיו לְנָשִׁים, וְגַם לְאִמָּם הִיטִיב בְּעִבּוּרָם, וַיִּשְׁמַח עַל דְּבָקוֹ בְּזֵרַע יְיָ.

אֲךָ אֱלֹהִים לֹא אָמַר לְדָבָק טוֹב (יִשְׁעִיָּהוּ מֵא ז), וַיִּמְנַע מִשְׁתֵּי הָאֲחִיּוֹת פְּרִי בְטָן. וַתִּשְׁבְּנָה הַנְּעוּרוֹת נְכָרִיּוֹת וַעֲגוּמוֹת-נֶפֶשׁ בְּבֵית חֲמוּתָן הָאֲלֻמָּנָה, וַיִּכְלוּ יְמֵיהֶן בְּאֶפְסֵי שְׂשׂוֹן. וּמִחֲלוֹן וְכִלְיוֹן גַּם הֵם לֹא הִתְנַחֲמוּ בְנִשְׂיָהֶם אַחֲרֵי אֲבִיהֶם, וְלֹא יָדְעוּ חֲמֻדָּה, וַיְהִיו כָּל-הַיָּמִים כְּשִׁנֵּי פְרָחִים מִתְעַלְפִּים בְּחֲרָבוּנֵי קִיעַ. (תְּהִלִּים לֵב ד) וּמִקֵּץ עֶשֶׂר שָׁנִים מֵתוּ שְׁנֵיהֶם בְּיָגוֹן חֲרִישִׁי, וַתִּקְבְּרָם אִמָּם בְּשָׂדֵה עַל-יַד קֶבֶר אֲבִיהֶם, אַחַד מִזֶּה וְאַחַד מִזֶּה. וַיָּרָא עֲגִלוֹן כִּי נִתַּק הַקֶּשֶׁר, וַיַּכְבֵּד עוֹד אֶת-יְדוֹ עַל יִשְׂרָאֵל וַיַּצֵּר לָהֶם מָאֵד, וַיִּמִּיתְהוּ יְיָ בְּיַד אַהוּד בֶּן-גֵּרָא, אֲשֶׁר שִׁפֵּט אֶת-יִשְׂרָאֵל בַּיָּמִים הָהֵם.

וְנְעָמִי נִשְׁאַרָה מְאִישָׁה וּמִשְׁנֵי יְלָדֶיהָ, וַתֹּאמֶר: "מִי-לִי עוֹד פֶּה וּמֵה-לִי פֶה?" (בְּרַאשִׁית יט יב) וַיְהִי בְשִׁמְעָהּ כִּי פָקַד יְיָ אֶת-עַמּוֹ לְתֵת לָהֶם לָחֵם, וַתִּקֶּם וַתִּצְאָ מִשָּׂדֵה מוֹאָב לְשׁוּב אֶרֶץ יְהוּדָה. וְלֹא אָבְתָה רוּת לְשׁוּב מֵאַחֲרֵי חֲמוּתָהּ, כִּי נָגַע יְיָ בְּלִבָּהּ; וַתַּעֲזֹב אֶת-עַמָּה וְאֶת-אֶרְצָהּ, וְאֶת-מוֹלַדְתָּהּ וְאֶת אֱלֹהֶיהָ, וַתֵּלֶךְ עִם חֲמוּתָהּ אֶרְצָה יְהוּדָה, וְעֵרְפָה שִׁלְחָה אֶת חֲמוּתָהּ עַד גְּבוּל הַשָּׂדֶה וַתִּשָּׂק לָהּ, וַתִּשָּׁב אֶל בֵּית אִמָּהּ כְּנַעֲוִיָּהּ.

וַיְהִי הַיּוֹם וַיַּעֲבֹר פְּלִשְׁתִּי עַל שָׂדֵה מוֹאָב, וְהַפְּלִשְׁתִּי אִישׁ מְדוּת וְנָגֵר חֲלָצִים, מִלִּידֵי הַרְפָּה, וְהוּא לְבוּשׁ מְדִים וְתַפּוּשׁ נֶשֶׁק וְכִלֵּי מִנֵּת מִכַּף רֶגֶל וְעַד קֶדְקֵד, כִּלּוֹ בְרָזֶל וְנַחֲשֵׁת, כִּי גְבוּר מִלְחָמָה הוּא. וַיִּסַּר הָעֲנָק אֶל בֵּית עֵרְפָה וַיִּלֵּן שָׁם לִילָה. וַתִּרְאֵ אֶת-כַּחוֹ וְאֶת-גְּבָהוֹ וְאֶת-הַדָּר מְדָיו וְנִשְׁקוֹ וַתִּצְמַד-לוֹ, וַתֵּלֶךְ אַחֲרָיָהּ מֵאַהֲבָה הָעֵרֶל הַפְּלִשְׁתִּי גִתָּה עִירוֹ כְּאֲשֶׁר יֵלֶךְ הַכֶּלֶב אַחֲרֵי אֲדוֹנָיו.

ב

ורות באה לחסות תחת כנפי אלהי-ישראל ותשב את-חמותה בבית-לחם יהודה, ובענייה יצאה ללקט בשדה בעז בית-הלחמי, להחיות נפשה ונפש חמותה. ובעז איש נחלה והון, גבר-חמדות ונדיב-עם, ממשפחת אלימלך ומודע לנעמי. וירא את-הנערה בלקטה ויכר את-תם דרכיה ואת-טהר רוחה ויביאה אל ביתו ויקחנה לו לאשה; ולתקופת הימים ילדה לו בן, ותקרא שמו עובד. ותדבק רות בזרע עם קדוש וטהור עד עולם, כפתוב במגלת רות. ותזקן רות ותשבע ימים והיא עודנה דשנה ורעננה, וידיה לא יגעו מזרע צדקה וחסד ורחמים על כל-סביבותיה. ותרא בני-בנים ובני שלשים לבעז אישה, כלם גבורי-חיל ויראי-אלהים. ובאחרית ימיה ילד על ברכה בן-זקנים לישי בן-בנה, ויקרא שמו דוד. ויגדל הנער ויברכהו אלהים, ויהי אדמוני עם יפה – עינים וטוב-ראי, אמיץ רוח ונבון דבר. וילמד אצבעותיו לכנור ויהי נעים זמירות ומיטיב נגן, וברעותו בצאן אביו נלחם בגבורה את חית-השדה, וכן את-הארי ואת-הדב, ויצל מפייהם טרף; וימלאו ההרים תרועת שיריו המתוקים ושםם וארץ רוו זמירותיו.

וערפה בלטה מזקן בארץ פלשתים, ותהי הומיה וסוררת, ותשב הבלה כל-הימים על אם הדרך ובראש נתיבות פאחת הנבלות והיא טוה פש תים ותמכת פלך. ותרא גם היא בני שלשים לבעלה הענק, את-גלית וישבי אחיו; ויגדלו הנערים פרע, ויהיו פריצי אדם, וגבה להם ויראה, וילבשו ברזל ונחשת כאבותם, וילמדו הרג ורצח מנעוריהם, ובפשטם בגדוד ויהיו כזאבי ערבות וירו את-הארץ דמעות נדם. כעץ בן פריו ופרי פריו, וכח אבות בזרעם אחריהם עד עולם.

ג

ויהי לתקופת הימים, (שמואל א יז) ויאספו פלשתים מחניהם למלחמה על ישראל, ויהיו עומדים על ההר מזה וישראל עומדים על ההר מזה והגיא ביניהם. ויצא איש הבינים ממחנות פלשתים, גבהו שש אמות וזרת, וכובע נחשת על ראשו, ושריון קשקשים הוא לבוש, ומשקל השריון חמשת אלפים שקלים נחשת, ומצחת נחשת על רגליו, וכידון נחשת בין כתפיו, ועץ חניתו כמנור ארזים, ולהבת חניתו שש מאות שקלים ברזל, ונושא הצנה לפניו. ויעמד הפלשתי ויחרף מערכות אלהים חיים.

הוא גלית הפלשתי מגת, בן-שלשים לערפה. וממערכות ישראל יצא לקראתו נער אדמוני עם יפה – עינים וטוב-ראי, לא נשק לו ולא מדים, אין בידו בלתי אם מקלו וקלעו וחמשה חלקי אבנים בילקוטו ושם אלהים חיים על שפתיו. הוא דוד הרעה מבית-לחם, בן-שלשים לרות. שני צאצאי האחיות המואביות, ענק פלשתי ונער עברי, התיצבו בגיא האחד מול רעהו, ומשטמת מות, משטמת גוי ואלהיו לגוי ואלהיו, בערה בעיניהם.

על מה מתבסס ביאליק ?

מה מניעו?

כיצד הוא תופס את ערפה?

קראו במקביל את רמיזותיו התנכיות – מה הן מלמדות?

איציק מאגנר ערפה אינה יכולה לישון

כּו, אַנטק רשם־בית־הידיו, יום אַחד
עצר אותי שם ואמר:
'שמענו שמת בעלה של בתך
ועליה חרב עולמה.

שהביתה תשוב, כך תכתב לה, אמר,
'אני עוד מוכן גם עכשו,
אף על פי שערפוסיה חיתה עם הז'יד,
לקחת אותה לאשה"'.
וערפה מניחה המכתב מידה.
הנה אנטק קורא לה אליו.
אולי באמת בחיק־אנטק, אולי
לה יאיר מחדש מזלה.

לחלון היא פוסעת בצעד זהיר
בלבה מוצקה משנה.
על פני בית העלמין אור ירח מאיר
ובוכה היא דמעה אחרונה.

בחדרה, לעת־לילה, יושבת ערפה
בחן שוב קוראת במכתב, עד תמו,
ששלח לה האב, האב הזקן.
שש היא קוראת ונושמת עמק.
היא

"בואי, שוכי הביתה, ערפוסיה בתי
"כזו אמא זקנה וחולה.
אמא הפרה קרסה המליטה עגל
הפרן וכלי שום תקלה.
וכל'

סטאשק השוחו הלילה הרג
סט את אשתו בגרון קצבים.
את ב'חר־גדיא' יושב. אנו, שבח לאל
ב'חו את לחמנו ברחק נביא.
את

אניוסיה חזרה מן העיר וכרסה
אניו נפוחה ואבוי לבושה.
נפון מיבבת אמה, הנפח משתכר
מיב ומרביץ - שיוצא עשן.
ומרו

אצל איציק הז'יד, הינאי של הכפר
אצל הם נפצו את כל השמשות.
הם ואיציק עם כל הפמליא שלו
ואיצ גם חטפו מכות אנושות.
גם חטפו מכות אנושות.

מהי ערפה? היכן היא חיה? מה הדילמה שלה? מהו הסיפור היהודי - גויי?

מקורות נוספים לקריאה במגילת רות ובמגילת ערפה

1. רות רבה פרק ב

שם האחת ערפה שהפכה עורף לחמותה.

ושם השנית רות שראתה דברי חמותה. ר' ביבי בשם ר' ראובן, רות וערפה בנותיו של עגלון היו, הה"ד דבר סתר לי אליך המלך [ויאמר הס וגו'. וכתב ואהוד בא אליו וגו' ויאמר אהוד דבר אלקים לי אליך] ויקם מעל הכסא (שופטים ג: יט - כ). אמר הב"ה, אתה קמת מכסאך ופסעת שלש פסיעות בשביל כבודי, חייך שאני מעמיד ממך בן יושב על כסאי, [שנ'] וישב שלמה על כסא י"י (דהי"א = דברי הימים א' = כט: כג). א"ר יודן, קל וחומר הדברים, עגלון היה בנו של בלק, ובזכות שבעה מזבחות שבנה לרעה, זכה ויצאה ממנו רות, הבונה מזבח לטובה על אחת כמה וכמה....

[יג] ותאמר נעמי לשתי כלותיה לכנה שובנה אשה לבית אמה (רות א: ח) לבית אומתה. אבטימס הגרדי מתה אמו בערבי פסחים, ועלה ר' מאיר להראות לו פנים, ומצא אותן יושבים אבלים. לאחר זמן מת אביו ועלה ר' מאיר להראות לו פנים, ומצאם שהם עסוקים במלאכתם. אמ' לו, דומה שאמך היתה חביבה עליך מאביך. אמר לו, ולא כן כתיב אשה לבית אימה - לבית אומתה. אמר לו, יפה אמרת, שאין אב לגוי....

[טז] שבנה בנותי לכנה (רות א: יב) ר' שמואל [בר חייא ב"ר יודן בשם ר' חנינא] אמר, בשלשה מקומות כתיב כאן שבנה (שם /רות א': ח), שבנה (שם /רות א': יא) שבנה (שם /רות א': יב), כנגד שלשה פעמים שדוחים את הגר, ואם הטריח יותר מכאן מקבלין אותו....

[כ] ותשאן קולן ותבכין (רות א: יד) ותשנה כתי' תשש כחן (מי) מהלכות ובוכות. ר' ברכייה בשם ר' יצחק אמר, ארבעים פסיעות הלכה ערפה אחר חמותה ונתלה לבנה ארבעים יום, [שנ'] ויגש הפלשתי השכם והערב, ויתיב ארבעים יום (ש"א = שמואל א' = יז: טז). ר' יודן בשם ר' יצחק, ארבעה מילין הלכה ערפה אחר חמותה, ועמדו ממנה ארבעה גבורים, [שנ'] את ארבעת אלה יולדו להרפה בגת (ש"ב = שמואל ב' = כא: כב), אמר ר' יצחק, כל אותה הלילה שפירשה ערפה מחמותה נתערו בה גייס של מאה בני אדם, הדא היא /דכתיב/ והוא מדבר עמם והנה איש הבינים ממערכות (ש"א = שמואל א' = יז: כג), ממערות כתב, ממאה ערלות שנתערו בה כל אותו הלילה. ר' תנחומא אמר, אף כלב אחד, [דכת'] ויאמר הפלשתי [אל דוד] הכלב אנכי (שם /שמואל א' י"ז: מג).

2. סוטה מב עמוד ב

וגלית שמו מגת - תני רב יוסף: שהכל דשין את אמו כגת. כתיב מערות, וקרינן מערכות - תני רב יוסף: שהכל הערו באמו. כתיב +שמואל ב' כא+ הרפה, וכתבי ערפה - רב ושמואל, חד אמר: הרפה שמה, ולמה נקרא שמה ערפה? שהכל עורפין אותה מאחריה; וחד אמר: ערפה שמה, ולמה נקרא שמה הרפה? שהכל דשין אותה כהריפות, וכן הוא אומר: +שמואל ב' יז+ ותקח האשה ותפרוש... המסך על פני הבאר ותשטח עליו הריפות; ואי בעית אימא, מהכא: +משלי כז+ אם תכתש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי. +שמואל ב' כא+ ואת ארבעת אלה יולדו להרפה בגת ויפלו ביד דוד וביד עבדיו - מאי נינהו? אמר רב חסדא: סף, ומדון, גלית, וישבי בנוב. ויפלו ביד דוד וביד עבדיו - דכתיב: +רות א+ ותשק ערפה לחמותה ורות דבקה בה, אמר רבי יצחק, אמר הקדוש ברוך הוא: יבואו בני הנשוקה ויפלו ביד בני הדבוקה. דרש רבא: בשכר ארבע דמעוות שהורידה ערפה על חמותה - זכתה ויצאו ממנה ארבעה גבורים, שנאמר: +רות א+ ותשאנה קולן ותבכינה עוד.

3. שם משמאל לפרשת יתרו (ר' שמואל בן רבי אברהם בורנשטיין מסוכצ'ב 1856 – 1926) ... וענין הנשיקין הוא התדבקות רוחא ברוחא, שאחר שהשפיל א"ע אליו הדביק רוח שלו ברוחו, ובזה העלה את יתרו למדרגות גבוהות. והוא כעין הנשיקין שנאמרו בנעמי לרות וערפה, שפירש כ"ק אבי אדמו"ר זצלה"ה שכוונת נעמי לדבק רוחא ברוחא כדי להעלותן עמה, אך אצל ערפה לא הועילו, שרוחה הי' נמשך אחר רוח נעמי שהכניסה בה, וזה ותשק ערפה לחמותה, היינו שהחזירה רוחא אלי' והיא שבה אל עמה ואל אלהיה, ורות דבקה בה שנמשכה אחר נעמי....

4. סנהדרין ס כמוד א

נגמר הדין כו'. עומדין מנלן? - אמר רבי יצחק בר אמי: דאמר קרא +שופטים ג'+ ואהוד בא אליו והוא ישב בעלית המקרה אשר לו לבדו ויאמר אהוד דבר אלהים לי אליך ויקם מעל הכסא. והלא דברים קל וחומר, ומה עגלון מלך מואב, שהוא נכרי ולא ידע אלא בכינוי - עמד, ישראל ושם המפורש - על אחת כמה וכמה.

5. סנהדרין קה ע"ב

+במדבר כ"ב+ ויקם בלעם בבקר ויחבש את אתנו, תנא משום רבי שמעון בן אלעזר: אהבה מבטלת שורה של גדולה - מאברהם. דכתיב +בראשית כ"ב+ וישכם אברהם בבקר, שנאה מבטלת שורה של גדולה - מבלעם, שנאמר ויקם בלעם בבקר ויחבש את אתנו.

6. בראשית רבה לך לך פרשה מד

...אומר לדבק טוב הוא אלו אומות העולם שהן אומרין מוטב להדבק באלוה של אברהם ולא נדבק בעבודת כוכבים של נמרוד, ויחזקהו במסמרים, החזיק אברהם את שם במצות ומעשים טובים, ולא ימוט אברהם.